

1. UVOD

U uslovima savremene tržišne privrede, gdje globalizacija i internacionalizacija bankarskog sektora podrazumijevaju stalno jačanje poslovne aktivnosti sve većeg broja banaka, glavni je zadatak ovih institucija njihovo uspješno poslovanje. Zemlje razvijene tržišne privrede imaju veliki broj finansijskih institucija, a finansijskom sektoru u uslovima tržišne ekonomije pripada vodeće mjesto. Finansijske institucije, u pravilu, čine: centralna banka, komercijalne (poslovne) banke, štedne i kreditne asocijacije, štedionice, investicione kompanije i fondovi, osiguravajuća društva, finansijske kompanije itd. Većina finansijskih institucija su finansijski posrednici, a najvažnije od njih su upravo banke. Po klasičnoj definiciji banaka, njihov glavni zadatak je da primaju depozite i odobravaju kredite na osnovu kojih se vrši emisija novca, kao i poslovi platnog prometa. Kada govorimo o platnom prometu, treba reći da je njegova suština efikasno funkcionisanje privrede. Pod platnim se prometom podrazumijevaju sva gotovinska i bezgotovinska plaćanja koja se vrše između pravnih lica, pravnih i fizičkih lica, fizičkih lica međusobno, a putem novca. Poslovanje pravnih i fizičkih lica se obavlja preko određenih računa kod banaka. Koncentracija kapitala kod banaka je velika. Iako država nastoji da obezbijedi „ravno igralište“, tj. jednake konkurentne mogućnosti za sve davaoce finansijskih usluga, banke su u pružanju istih neprestano izložene rizicima. Izloženost bankarskog sektora rizicima danas je aktuelnija nego ikada upravo zbog ovako dinamičnog okruženja u kome on posluje. Biznis danas, kako kaže A. Haton¹, liči na utakmicu koja ima svoje analogije i svoj plan, što važi za sve u igri. Govori se, zapravo, o jednakim šansama u bici za veće prisustvo na tržištu, bez obzira da li je to tržište jako ili je u slabljenju. U ovoj žestokoj utakmici gotovo da nema nijednog privrednog ili pravnog subjekta koji nema kontakt sa bankom. Rizici u bankarskom poslovanju kao i u platnom prometu nisu nešto novo, ali treba istaći da je rapidno usvajanje novih informacionih tehnologija u novije vrijeme dalo veliku pažnju samoj tematici upravljanja rizicima.

Treba reći da tragove platnog prometa u naturalnom vidu imamo odvajkada, i da je gotovo svaka ljudska djelatnost skopčana sa rizicima. Sam pojam *banka* potiče od latinske riječi *banco* što znači klupa (tezga). Na klupi se vršila razmjena raznih vrsta novca i novčanih transakcija vezanih za uplate i isplate nakon obavljenog trgovinskog prometa. Sačuvani pisani spomenici nam kazuju da su u Asiriji, Vavilonu i antičkoj Grčkoj hramovi bili najstariji novčani zavodi. Da je čuvanje privatnih uloga bilo davno razvijeno, kao dokaz nam služi poznati Hamurabijev zakonik, koji je, pored ostalog, uređivao i depozitne pravne odnose, a uz ovo se još sačuvao i veći broj depozitnih ugovora. Začeci banaka i bankarskih poslova u Evropi javili su se u ranom srednjem vijeku zahvaljujući doseljenicima sa Srednjeg istoka koje su prihvatili manastiri. U to doba pojavljuje se i *bezgotovinski platni promet*, odnosno vid plaćanja koje se obavlja tako što banka po nalogu samog klijenta, koji treba da plati određeni iznos drugome, otpiše taj iznos sa računa nalogodavca i pripíše ga računu drugog klijenta (korisnika). U Mlecima je već 1318. godine bio donesen zakon koji je omogućavao da se svakome ko primi depozit jamči 5000 lira. Statuti nekih gradova u Italiji još u 14. vijeku sadržavaju odredbe o „pagamento in banco“, dakle o bezgotovinskom plaćanju.² Sa otvaranjem javnih žiro banaka plaćanja preko banke, odnosno kroz žiro promet dobijaju javni značaj. Ovim je stvoren pravni princip, pa je plaćanje preknjižavanjem u bankovnim knjigama sa računa dužnika na račun vjerovnika pravovaljano plaćanje, tj. da dužnika oslobađa bilo kakve dalje obaveze. Već stvarenje pravnog osnova bio je faktor koji je doprinio smanjenju rizika. Prva banka, *Casa di San Giorgio*, osnovana u Đenovi 1407. godine, bavila se pored davanja zajmova i poslovima platnog prometa.

¹ *Planiranje u marketingu*, (2005), Beograd: „Clio“, str. 103.

² Zdravec, F. A., (1960), *Problemi savremenog novca*, Zagreb: „Naprijed“, str. 16.

Danas često pominjana jaka međunarodna bankarska zajednica u svom sastavu ima oko 500 najvećih svjetskih banaka pa se u poslovanju u međunarodnim uslovima naročito ističu problemi rizika i supervizije nad bankarskim sektorom.³

Moderni bankarski sistem i sa njim povezan sistem kreditnih odnosa rezultat je određenog razvoja, rezultanta razvitka kapitalističkih produktivnih odnosa.⁴ Tehnika bezgotovinskog platnog prometa omogućila je bankama da stvore kredit koji je znatno veći od sredstava koje posjeduju zato što se sredstva stvorena kreditom samo u manjoj mjeri koriste gotovinski. Odobravajući kredit, banke to vrše upisivanjem u knjige, a ne isplatom u gotovu, gotovina ostaje i dalje u banci, a plaćanje se vrši sa prenosom sa računa na račun. Sa razvojem novca razvijala se i usavršavala struktura platnog prometa. Danas pojava elektronskog platnog prometa zahtijeva zaštitu podataka u većoj mjeri nego je ta zaštita bila kod klasičnog platnog prometa.

1.1. Predmet i problem istraživanja

U ovom radu biće razmotrena organizacija i vođenje platnog prometa kao značajnog segmenta bankarskog poslovanja, a sagledana sa aspekta potencijalnih rizika, naročito u doba turbulentnog razvoja tržišne ekonomije. Primjenom informacionih sistema i širenjem interneta banke su usvojile elektronsko bankarstvo koje omogućava kontakt sa klijentom banke na brz i efikasan način. Otuda su danas platne transakcije razvijenije više nego ikada.

1.2. Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja da se ukaže na značaj koji dobro upravljanje rizicima vezanim za platni promet ima na uspješnost poslovanja banaka. Takođe, dobro upravljanje rizicima podrazumijeva identifikaciju i bavljenje rizicima. U osnovi, ono štiti banku i omogućava da se u nekoj budućnosti sve aktivnosti banke obavljaju na kontrolisan način.

1.3. Osnovna hipoteza

Veoma bitna stavka u ovom radu je da dobra organizacija i vođenje platnog prometa od strane njihovih nosilaca i učesnika predstavlja platformu za efikasno poslovanje banke. Koliko je moguće minimalizirati rizike, problem je koji se postavlja pred menadžment banke i njen upravljački tim. Neadekvatno upravljanje rizicima utiče na likvidnost banke, kao i na njen loš imidž koji je vrlo čest uzrok gubitka klijenata. Brzo sagledavanje problema spriječilo bi ovakve i negativne pojave druge vrste, dok bi pravovremeno reagovanje na javljanje rizika bila ona linija koje bi se banka u svom poslovanju trebala držati kako bi opstala na putu koji garantuje profitabilnost. Prema tome, osnovna hipoteza ovoga rada glasi: Prodor sofisticiranih informacionih tehnologija i novih komunikacija u novije vrijeme je stvorio čitavo polje novih rizika u obavljanju platnih transakcija, za koje nisu razvijene nove metode upravljanja.

1.4. Metode istraživanja

Kao metode istraživanja u ovom radu korištene su:

- Induktivna metoda koja na osnovu sakupljenih pojedinačnih činjenica dovodi do opšteg zaključka,

³ Gorčić, J. i Anđelković, M., (2005), *Javne finansije, finansijsko pravo i ekonomija javnog sektora*, Beograd: „Proinkom“ i Niš: „Pelikan print“, str. 201.

⁴ Perišin, I., (1975), *Novac, kredit i bankarstvo u sistemu samoupravljanja*, Zagreb: „Informator“, str. 69.

- Deduktivna metoda koja na osnovu opštih činjenica dovodi do pojedinačnih zaključaka.

1.5. Struktura rada

U prvom dijelu rada data su uvodna razmatranja, dat je, zapravo, način koncipiranja rada, predmet i problem istraživanja, cilj istraživanja, osnovna hipoteza od koje se polazi, metode koje su korištene u obradi ove problematike i struktura rada.

U drugom dijelu pažnja će biti na organizaciji i vođenju platnog prometa u bankama: obrađeni će biti tehnike i instrumenti platnog prometa kao i pravni osnov platnog prometa.

U trećem dijelu rada razmatraće se potencijalni rizici u obavljanju platnih transakcija, uključujući i elektronsko bankarstvo. S obzirom na raširenost elektronskog bankarstva danas, instrumenti koji se koriste su sve noviji, i usmjereni na sigurnije i brže funkcionisanje platnog prometa.

U četvrtom dijelu su date mjere zaštite korisnika finansijskih usluga od potencijalnih rizika u platnom prometu. Upravljanje rizicima u svrhu kvalitetnijeg platnog prometa nije novina, ali je njegov značaj u zadnje vrijeme u svjetskom bankarstvu i te kako porastao. Istina, Bosna i Hercegovina, kao zemlja u tranziciji, nije u mogućnosti da adekvatno upravlja ovim segmentom kao što je to slučaj sa zemljama jake ekonomije, ali njeno je zakonodavstvo usmjereno sve više na regulisanje ove materije.

U petom dijelu će biti data zaključna razmatranja o pomenutoj problematici.